

เอกสารโบราณ

เรณู กาญจนะโภคิน*

เอกสารตัวเขียน (Manuscript) ได้แก่ เอกสารจารึก เอกสารโบราณ และสมุดไทย จัดว่าเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ที่เกิดจากการผลิตเอกสารของคนรุ่นเก่าซึ่งพยายามจะบันทึกเหตุการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ด้วยวิธีในยุคสมัยนั้น ๆ เอกสารเหล่านี้เป็นหลักฐานมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งยุคสมัยใดมีความเจริญรุ่งเรือง ห่างจากการสงคราม เอกสารดังกล่าวจะมีการคิดรวบรวมจัดทำบันทึกไว้เป็นจำนวนมาก และในยุคที่มีสงคราม บ้านเมืองยุ่งเหยิง เอกสารมีการสูญหาย ถูกทำลาย การจัดทำบันทึกขึ้นก็มีจำนวนน้อย เช่น

เอกสารตัวเขียนสมัยโบราณแบ่งได้เป็น 3 ประเภท (ศิลปากร, กรม 2526 : 7)

1. จารึก คือ รูปรอยอักษรที่ปรากฏเป็นร่องลึกลงไปบนผิววัสดุต่าง ๆ ซึ่งสำเร็จด้วยการวิธีจารึก เช่น บนแผ่นศิลา แผ่นทอง แผ่นเงิน เป็นต้น
2. เอกสารสมุดไทย คือ อักษรซึ่งเขียนบนกระดาษที่เป็นเล่มหรือเป็นแผ่น และ/หรือบนวัสดุอื่น ๆ ซึ่งสำเร็จด้วยวิธีเขียน ชุบ ลายลักษณะอักษรไว้
3. เอกสารโบราณ คือ โบราณที่จดจารลายลักษณ์อักษรไว้

สำหรับเอกสารโบราณเป็นเอกสารตัวเขียนชั้นต้นที่ให้ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ในอดีตของประเทศไทย ที่ช่วยให้ชนรุ่นหลังได้เข้าใจเรื่องราวในแง่มุมที่กว้างขวางลึกซึ้งกว่าโบราณสถานและอนุสรณ์สถาน

Raj-Bali-Pandey บันทึกไว้ว่า เอกสารโบราณเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศอินเดีย สมัยโบราณ วัสดุที่ใช้เขียนคือ ใบไม้ ได้แก่ ใบปาล์มหรือใบลานนั่นเอง และเอกสารโบราณของอินเดียทางภาคเหนือใช้หมึกเขียน ส่วนการเขียนของอินเดียภาคใต้ทำร่องตัวอักษรก่อนป้ายด้วยเขม่าดำหรือถ่านดำ (Pandey, Raj-Bali 1957 : 71)

* หัวหน้าฝ่ายบริการผู้อ่าน สำนักหอสมุดกลาง ม. รามคำแหง

ในทำนองเดียวกัน ก่องแก้ว วีระประจักษ์ กล่าวว่า เอกสารโบราณเป็นหนังสือโบราณประเภทหนึ่งซึ่งจารลายลักษณ์อักษรลงบนใบของต้นลาน ใบลานจึงเป็นวัตถุธรรมชาติอย่างหนึ่งที่นิยมนำมาใช้จารหนังสือ ทั้งนี้เพราะใบลานสามารถนำมาจารหนังสือได้รวดเร็ว งดงามเบาและบาง จึงนำเคลื่อนที่ไปได้สะดวก คล่องตัว อีกทั้งยังแข็งแรงทนทานกว่าหนังสือที่ทำด้วยวัตถุอย่างอื่น (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ 2527 : 45 - 47) ส่วนทั้งงดงามของเอกสารโบราณประเภทนี้ได้แก่ การประดับตกแต่งไม้ประดับซึ่งเปรียบได้กับปกหน้าและปกหลังของหนังสือด้วยกรรมวิธีวิจิตรศิลป์ของไทยแต่โบราณ เช่น ปัดทองทับ ปัดทองล่องชาด ปัดทองร่องลึก เขียนลายรดน้ำ ตกแต่งด้วยกระจก ประดับมุก หรือคร่ำทอง คร่ำเงิน และมักจะมีใบลานเปล่า ๆ เป็นใบรองปกทั้งด้านหน้าด้านหลัง 2-3 ลาน นอกจากนี้ยังนิยมใช้ผ้าปรม ผ้าคาด หรือผ้าไหมอย่างสวยงามห่อคัมภีร์ใบลานพร้อมทั้งประดิษฐ์ฉลากบอกชื่อคัมภีร์อย่างวิจิตรงดงามด้วยไม้ งาช้าง โลหะ ผ้าไหม ฯลฯ เสียบไว้ที่ผ้าห่อคัมภีร์ด้วย (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ 2521 : 15) วิรัตน์ อนุนาทรวางกูร ได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า เอกสารโบราณ คือ หนังสือที่จาร (เขียนด้วยเหล็กแหลมคม) ลงในใบลานซึ่งเป็นต้นไม้นิโคหนึ่ง เรียกว่า ต้นลาน ลักษณะคล้ายต้นตาล แต่ไม่เหมือนต้นตาล เพราะมีใบและทางยาวกว่าต้นตาล มีผลกลม เล็กเท่าขนนมบัวลอย เป็นทลายเหมือนหมากและมะพร้าว ใช้ทำขนมรับประทานได้ ใบใช้สานหมวก กอบ และกระเป๋าก็ได้ ทางใช้ทำเชือกผูกมัดสิ่งของได้ ใบลานมีสีขาวอมเหลืองคล้ายกับสีงาช้าง ใช้แทนกระดาษเขียนหนังสือได้เป็นอย่างดีอีกด้วย (วิรัตน์ อนุนาทรวางกูร 2527 : 1)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าเอกสารโบราณเป็นหนังสือหรือเอกสารโบราณประเภทหนึ่งซึ่งใช้วัตถุรองรับตัวอักษรประเภทใบไม้ คือ ใบลานเป็นเอกสารที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ในด้านความวิจิตรด้วยศิลปะของไทยแต่โบราณ เบบาง สะดวกแก่การอ่านการใช้และการเก็บรักษา

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า เอกสารโบราณทั้งหลายมีข้อจำกัดในเรื่องของเนื้อวัสดุใบลานที่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ทั้งนี้เพราะใบลานมีลักษณะผุกร่อนแตกหักง่าย โดยเฉพาะในด้านการขนย้าย ทำให้หน้าต้น ๆ หรือหน้าหลัง ๆ ขาดหายไป จึงเป็นเอกสารที่ไม่สมบูรณ์ ศัตรูที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งคือ มดและปลวก ได้ทำลายเอกสารโบราณเสียเป็นจำนวนมาก (ลิขิตา พินิจภูวดล 2525 : 155) และบางทีเอกสารโบราณอาจแปรสภาพกลายเป็นฝุ่นผงอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านเกจิ

อาจารย์ นำไปทำพระพิมพ์ เคลือบลง ผงโบราณกันเสียไม่น้อยทีเดียว (คงเดช ประพันธ์ทอง 2520 : 2) และที่สำคัญที่สุด ได้แก่ การสักรับซื้อขายศิลปกรรมระหว่างประเทศซึ่งกำลังระบาคทั่วโลก วิธีการเช่นนี้ไม่ถือว่าเป็นการทำลายโบราณวัตถุโดยตรง แต่เป็นการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ๆ หรือประเทศนั้น ไม่ชอบด้วยหลักในการสงวนรักษาวินัยธรรมดั้งเดิมของมนุษยชาติ (นิคม มุสิกคามะ 2517 : 42)

การอนุรักษ์และคุ้มครองหลักฐานสำคัญของชาติ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จึงได้กำหนดนโยบายสำรวจเอกสารโบราณทั่วพระราชอาณาจักรตั้งแต่ พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา โดยมอบหมายให้งานบริการหนังสือภาษาโบราณเป็นผู้จัดทำโครงการสำรวจเอกสารโบราณ มีคณะเจ้าหน้าที่ดำเนินการสำรวจเอกสารโบราณตามแหล่งเอกสารต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2518-2522 เป็นจำนวน 10 ครั้ง และกำลังดำเนินงานสืบไป เท่าที่ปฏิบัติงานการสำรวจเอกสารโบราณส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น และสามารถรวบรวมเอกสารโบราณ จัดทำบัญชีทะเบียนไว้เป็นหลักฐานของหอสมุดแห่งชาติประมาณ 30,000 กว่าผูก และมีผู้มอบคัมภีร์โบราณให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติอีกราวหนึ่งหมื่นกว่าผูก (เทิม มีเต็ม พ.ย. 2522 : 79-93)

เอกสารโบราณที่ค้นพบได้มีผู้นำไปวิเคราะห์ และศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ กันอย่างกว้างขวาง เช่น ศึกษาในฐานะเป็นวรรณคดี ศิลปะ สังคม จิตวิทยา โบราณวัตถุ ฯลฯ ซึ่งทำให้คิดว่าน่าจะลองนำมาพิจารณาศึกษาในฐานะที่เป็นเอกสารราชการสมัยโบราณหรือในปัจจุบันเรียกว่า สิ่งพิมพ์รัฐบาลบ้าง โดยใช้ทฤษฎีวิชาการเรื่องสิ่งพิมพ์รัฐบาลมาตีความวิเคราะห์เอกสารโบราณที่จัดทำโดยราชการในสมัยโบราณที่ได้มีการอ่านและเอกสารต่าง ๆ รวมทั้งท่านผู้ทรงความรู้จากหอสมุดแห่งชาติได้ช่วยให้ความกระจ่างและเป็นแรงใจให้เกิดความอุตสาหะในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

เอกสารโบราณหลวงในฐานะเอกสารราชการสมัยโบราณ

Hirshberg และ Millinat ให้คำจำกัดความสิ่งพิมพ์รัฐบาลว่า คือ เอกสารที่รัฐบาลจัดพิมพ์ออกมาในลักษณะต่าง ๆ เช่น หนังสือ จุลสาร แผนที่ ฯลฯ อาจเป็นลักษณะตัวเขียนหรือตัวพิมพ์ก็ได้ แต่จัดทำ ออกทุน และอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาลหรือหน่วยราชการที่มีอำนาจดำเนินการตามกฎหมาย (Hirshberg and Millinat 1953 : 1)

Furst ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า สิ่งพิมพ์รัฐบาลไว้สั้น ๆ ว่า เอกสารทั้งหมดที่จัดพิมพ์ในนามของรัฐบาล รวมทั้งสิ่งพิมพ์ของประเทศชาติ หรือองค์การระหว่างประเทศและการประชุมต่าง ๆ ที่รัฐบาลเป็นผู้อุดหนุน จัดว่าเป็นสิ่งพิมพ์รัฐบาล (Henry Furst 1953 : 120)

สิ่งพิมพ์รัฐบาลจัดทำขึ้นจากรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อให้ทราบถึงประวัติของการบริหารของรัฐบาล ตลอดจนสถิติตัวเลขต่าง ๆ ซึ่งต่อไปก็จะกลายเป็นเอกสารอ้างอิงชั้นต้น (Primary Source) ที่เชื่อถือได้ (David E. Estes 1959 : 78) การที่สิ่งพิมพ์รัฐบาลจะมีรูปแบบอย่างไรและจะจัดพิมพ์ออกมาเป็นสิ่งพิมพ์ประเภทใดขึ้นอยู่กับผู้จัดพิมพ์ของหน่วยงานที่จะพิจารณาจากความเหมาะสมของเนื้อเรื่องและนึกถึงผู้ที่将会ใช้ด้วย ตลอดจนคำนึงถึงงบประมาณในการใช้จ่ายเพื่อการนี้ด้วย (James L. McCamy 1949 : 7)

ในพระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช 2484 ให้ความหมายสิ่งพิมพ์ว่า “สมุด แผ่นกระดาษหรือวัสดุใด ๆ ที่พิมพ์ขึ้นรวมทั้งบทเพลง แผนที่ แผนผัง ภาพวาด ภาพระบายสี ใบประกาศ แผ่นเสียง หรือสิ่งอื่นใดอันมีลักษณะเช่นเดียวกัน” (พระราชบัญญัติการพิมพ์พุทธศักราช 2484 พร้อมด้วยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมและกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในพระราชบัญญัตินี้ 2509 : 3)

สิ่งพิมพ์รัฐบาลในปัจจุบัน ได้จัดทำขึ้นมีลักษณะแตกต่างกันตามชนิดและหน้าที่ของหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยเริ่มมีการพิมพ์หนังสือราชการเป็นครั้งแรก คือ หมายประกาศห้ามสูบฝิ่นและกำฝิ่นจำนวน 9,000 ฉบับ พิมพ์เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2382 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ประเทศไทย 2509 : 4-4) สิ่งพิมพ์ที่หน่วยราชการต่างจัดทำขึ้นสามารถแบ่งตามเนื้อหาสาระได้ 17 ประเภท ดังนี้

1. รายงานการบริหาร 2. รายงานสถิติ 3. รายงานคณะกรรมการต่าง ๆ 4. งานค้นคว้าวิจัย 5. ร่างกฎหมาย และมติต่าง ๆ 6. ผลการพิจารณาคำร้องเรียนหรือร้องทุกข์ของประชาชน 7. บันทึกและรายงานการประชุม 8. กฎหมาย รวมบทกฎหมาย และประมวลกฎหมายต่าง ๆ 9. คำพิพากษาและความเห็นศาล 10. ระเบียบ กฎข้อบังคับ และคู่มือต่าง ๆ 11. ทำเนียบนามและทะเบียน 12. บรรณานุกรมและรายการต่าง ๆ 13. เรื่องราวทั่วไป 14. วารสารที่สำคัญ คือ ราชกิจจานุเบกษา 15. ข่าวที่ให้แก่หนังสือพิมพ์ 16. แผนที่และแผนภูมิ 17. ภาพยนตร์และทัศนวัสดุอื่น ๆ

ถ้าแบ่งโดยพิจารณาในแง่การใช้ แบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1. บันทึกหลักฐานการบริหารของรัฐบาล
2. เอกสารการวิจัยสำหรับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชา
3. สิ่งพิมพ์ซึ่งใช้เป็นแหล่งความรู้ทั่วไป

(จุมพจน์ วณิชกุล และคนอื่น ๆ 2526 : 104 - 105)

จากคำจำกัดความดังกล่าวอาจนำมาพิจารณาวิเคราะห์ถึงเอกสารตัวเขียนที่เกิดขึ้นในสมัยโบราณตั้งแต่สมัยสุโขทัย อโยธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในระยะที่กิจการพิมพ์หนังสือยังไม่ปรากฏและเป็นที่รู้จักกันในประเทศไทย แต่หลักฐานต่าง ๆ พบว่า เราได้มีการบันทึกเรื่องราวในอดีตด้วยวิธีการจาร และการเขียน อันเป็นต้นตอหรือข้อมูลชั้นต้น โดยกลุ่มชน 2 ระดับได้แก่นักปราชญ์ราชบัณฑิต โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นธุระ หรืออาจเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์เองเป็นระดับหนึ่งและเกิดขึ้นจากกลุ่มชนชาวบ้านอีกระดับหนึ่ง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2525 : 6 - 8)

มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ ได้วิเคราะห์เอกสารตัวเขียนในสมัยโบราณในเรื่องผู้จัดทำ และลักษณะเนื้อหาของเอกสารโบราณไว้ดังนี้

1. การเรียบเรียงหนังสือพงศาวดารของไทยในสมัยโบราณ ผู้เรียบเรียงจะสอบสวนจากเอกสารต่าง ๆ เอกสารเหล่านี้เรียกว่า หนังสือประกอบพระราชพงศาวดาร ซึ่งมี 4 ประเภทด้วยกัน คือ

- 1.1 หนังสือพระแต่ง
- 1.2 หนังสือโหราแต่ง
- 1.3 หนังสือราชการแต่ง
- 1.4 หนังสือบุคคลแต่ง

สำหรับหนังสือราชการแต่ง หมายถึง เอกสารที่ทางฝ่ายบ้านเมืองซึ่งได้แก่ข้าราชการได้บันทึกขึ้นไว้เป็นหลักฐาน หรือเพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองนั้น ๆ เช่น การจับบันทึกเหตุการณ์ที่เรียกว่า รายวันราชการทัพ ซึ่งให้รายละเอียดในเรื่องวัน ค่ำ และเรื่องการศึกษา หนังสือกฎหมาย หนังสือพงศาวดารของประเทศใกล้เคียง (มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ 2517 : 31 - 33)

2. จดหมายเหตุเรื่องราวของชาติไทย ได้มีการบันทึกโดยบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

2.1 จดหมายเหตุของหลวง โดยฝ่ายบ้านเมืองบันทึกขึ้นไว้ เกี่ยวกับเหตุการณ์ของพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง

2.2 จดหมายเหตุโทร บันทึกโดยโทร เรื่อง ฤกษ์ยาม

3.3 จดหมายเหตุหรือบันทึกของชาวต่างประเทศ เช่น เอกสารบันทึกเกี่ยวกับพระราชไมตรีระหว่างจีนกับไทย เป็นต้น

จดหมายเหตุของหลวง ได้แก่ จดหมายเหตุที่ทางบ้านเมืองบันทึกขึ้นเกี่ยวกับเหตุการณ์ของพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง เช่น ในสมัยอยุธยาผู้มีหน้าที่นี้ ได้แก่ นายเสน่ห และนายสุจินดา หุ้มแพร มหาดเล็ก และเก็บรักษาไว้ที่หอศาสตราคม (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2505 : 28) ในสมัยธนบุรีก็มีจดหมายเหตุหลวงรายวันทัพ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต พระราชพิธีต่าง ๆ ในครั้งรัชกาลที่ 4 เป็นต้น (มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ 2517 : 34)

3. เอกสารทางกฎหมายที่เก่าแก่ที่สุดของไทย ได้แก่ กฎหมายที่ใช้อยู่ในอาณาจักรสุโขทัยสมัยโบราณ เป็นกฎหมายที่จารึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 7 หรือหลักที่ 38 ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นกฎหมายในสมัยอยุธยาและได้ใช้มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีพระบรมราชโองการ ให้พิจารณาตรวจชำระกฎหมายเรียกว่ากฎหมายตราสามดวง และ บันทึกเป็นเอกสารในลักษณะตัวเขียนเช่นกัน (มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ 2517 : 36)

จากหลักฐานที่ศึกษาค้นคว้า จึงน่าจะลงความเห็นได้ว่า เอกสารที่ผลิตโดยราชการในสมัยโบราณที่ความเจริญและเทคนิคการตีพิมพ์ยังไม่ถึงประเทศไทยนั้น เอกสารราชการต้องอาศัยวิธีบันทึกข้อความด้วยวิธีการจาร จารึก หรือการเขียน ซึ่งเป็นวิธีการที่ใช้กันอยู่ในขณะนั้น รวมทั้งวัสดุที่ใช้รองรับการบันทึกข้อความก็มีความแตกต่างกันด้วย เช่น เอกสารประเภทศิลาจารึก สมุดไทยและเอกสารใบลาน แต่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและงานราชการในด้านต่าง ๆ โดยมีหน่วยราชการหรือหลวงเป็นผู้รับผิดชอบในการผลิต

เอกสารโบราณของไทยในสมัยก่อน ๆ ได้มีการจัดสร้างโดยบุคคล 2 กลุ่ม คือ เอกสารโบราณที่จัดสร้างโดยพระมหากษัตริย์หรือทางราชการ เรียกว่า โบราณฉบับหลวง และ ส่วนที่ราษฎรทั่วไปหรือพระสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาสร้าง เรียกว่า ฉบับราษฎร หรือฉบับเชลยศักดิ์ โบราณฉบับหลวงที่พระเจ้าแผ่นดินเก็บทุกพระองค์ได้ทรงสร้างสืบต่อกันมา เป็นประเพณีซึ่งมีหลักฐานปรากฏเห็นชัด ในโบราณฉบับหลวงของสมัยรัตนโกสินทร์นั้น จึงสามารถพิจารณาในลักษณะ เป็นเอกสารราชการสมัยโบราณ หรือในความหมายสิ่งพิมพ์รัฐบาล สมัยใหม่ (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ที่หอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2527)

เอกสารโบราณหลวงที่ค้นพบมักบันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนาและตำราเลขยันต์คาถา อคม จึงมักเรียกกันว่า คัมภีร์โบราณ (สมเด็จพระยาตำราภานุภาพ 2514:139-140)

จากคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ ได้จารึกไว้ว่า ข้อความที่เขียนบน โบราณหรือกระตาศ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาประเพณี กฎหมาย วรรณคดีประวัติศาสตร์ แพทยศาสตร์ และภาษา (อ้างมาจาก เพนซ์, ฮันส์ 2519:3) และหลักฐานที่ปรากฏในหนังสือ คำนานหอพระสมุดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราภานุภาพ ทำให้ทราบว่า ในหอพระมณเฑียรธรรมมีหนังสือสำคัญ ๆ จำนวนมาก ที่จารึกไว้ในลักษณะของหนังสือโบราณ นอกเหนือไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับหลวง ต่อมาในปี พ.ศ. 2444 หอพระสมุดวชิรญาณ ได้มีการรวบรวมจัดพิมพ์เป็นเล่ม เรียกว่า หนังสือมณเฑียรธรรม แต่จัดได้เพียง 2 ภาคก็ ล้มเลิกไป (อ้างมาจากห้องสมุดแห่งประเทศไทย, สมาคม 2528:19)

สำหรับเอกสารโบราณที่มีอยู่ในห้องสมุดแห่งชาติทั้งที่เป็นฉบับหลวงและฉบับราษฎรนั้น บันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา เรื่องทางโลก เช่น กฎหมาย ไวร คำนาน และวรรณกรรมต่าง ๆ

อนึ่ง เป็นที่น่าเสียดายที่ว่า เอกสารราชการในสมัยโบราณที่ผลิตโดยราชการหรือโดย พระราชประเพณีนิยมของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา โดยเฉพาะคัมภีร์ โบราณต่าง ๆ ได้สูญหาย ถูกทำลาย และกระจัดกระจายเสียเป็นส่วนใหญ่ เท่าที่หลงเหลืออยู่บ้าง ก็อาจเป็นของที่จัดทำจำลองขึ้นใหม่ในสมัยหลัง (คงเดช ประพัฒน์ทอง 2520:19) สำหรับ

เอกสารโบราณที่ผลิตขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องทางค่านศาสนา ถึงแม้ว่าหลักฐานที่ปรากฏว่าในหอพระมณฑิยธรรมจะมีหนังสือสำคัญ ๆ ที่จารึกเป็นหนังสือโบราณไว้ก็ตาม แต่การเผยแพร่มีน้อย ตัวอย่างเอกสารโบราณหลวงที่จารขึ้นโดยพระมหากษัตริย์หรือจารโดยราชการในสมัยและรัชกาลต่าง ๆ

สมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2173) ได้โปรดให้สร้างคัมภีร์โบราณที่จารึกด้วยอักษรขอม ฉบับชาติที่ป "สมันตปาสาทิกา วินยฎฐกถา (ทศย) ปาจิตติย วัฒนธรรม" จารในปี พ.ศ. 2158 (จ.ศ. 977) เป็นเอกสารโบราณที่เก่าแก่ที่สุดของหอสมุดแห่งชาติ ฉบับที่จารด้วยอักษรขอม (คงเดช ประพันธ์ทอง 2520 : 26)

เอกสารราชการโบราณที่สำคัญฉบับหนึ่ง ได้แก่ มังรายศาสตร์ หรือ วินิจฉัยมังราย และหรือที่นักกฎหมายนิยมเรียกว่า มังรายราชศาสตร์ เป็นกฎหมายที่แต่งโดยพระเจ้ามังรายซึ่งเป็นกษัตริย์ของล้านนา ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1835 ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กำลังปกครองอาณาจักรสุโขทัย และเนื่องจากพลเมืองเชียงใหม่กับสุโขทัยเป็นคนไทยมีอาณาเขตติดต่อกัน ดังนั้น จึงน่าจะสันนิษฐานว่า วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนการปกครอง ย่อมมีสภาพที่คล้ายคลึงกันเป็นแน่ เอกสารมังรายศาสตร์ฉบับเก่าแก่ที่สุดเป็นหนังสือโบราณ ฉบับที่ล้านนาตีพิมพ์ได้มาจากวัดเสาไห้ จังหวัดสระบุรี คุณไกรสิทธิ์ นิมนานเหมินทร์เป็นผู้มอบให้กับห้องสมุดสยามสมาคมมีความหนา 48 ใบ จารทั้งสองหน้า นอกจากใบสุดท้ายที่จารเพียงด้านเดียว ภาษาและตัวหนังสือที่ใช้เป็นของไทยยวน น้อย คัมภีระ กัดไว้ที่ลพบุรีเมื่อปีออก พ.ศ. 2343 ก่อนกฎหมายตราสามดวงในรัชกาลที่ 1 เป็นเวลา 4 ปี วัตถุประสงค์ของการคัดลอกก็เพื่อนำมาใช้ในราชการสำหรับให้เชลยศึกที่กวาดต้อนลงมาจากล้านนาได้ใช้ปกครองตัวเอง (ประเสริฐ ณ นคร 2514 : (2) นอกจากฉบับดังกล่าว มังรายศาสตร์ยังมีการคัดลอกอีก 3 ฉบับ รวมเป็น 4 ฉบับ มีทั้งที่เป็นรูปเล่มสมุดไทย และที่จารบนใบลาน คร. ประเสริฐ ณ นคร ได้แปลงข้อความเป็นภาษาปัจจุบันไว้แล้ว ทั้งนี้เพราะเอกสารโบราณมังรายศาสตร์มีคุณค่าต่อการศึกษาวิชากฎหมายในค่านประวัตินกฎหมาย กฎหมายเปรียบเทียบ การจับหมวดหรือบทกฎหมาย รวมทั้งมีคุณค่าทางด้านอักษรศาสตร์ด้วย (สิทธา พินิจกุล 2525 : 155)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (2325-2352) ทรงโปรดให้ส่งยานาคันฉบับพระไตรปิฎก เจริญรอยตามพระราชประเพณีของพระมหากษัตริย์ของไทย ในปี พ.ศ. 2332 โปรดให้จารีลงบนลานเป็นอักษรขอมฉบับแรก คือ

1. ฉบับทองทิบ ปีกทองทั้งหมด แต่ได้มีรัชกาลหลังโปรดสร้างคัมภีร์ทองทิบขึ้นอีก จึงเปลี่ยนชื่อฉบับทองทิบในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็น ฉบับทองใหญ่ เป็นเอกสารโบราณ 3686 ผูก รวมทั้งสิ้น 354 คัมภีร์ และเก็บรักษาไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรม

2. ฉบับรองทรง (ที่เรียกเช่นนั้น เพราะ เป็นฉบับรองจากฉบับทองใหญ่) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ฉบับข้างลาย” เนื่องจากมีการตกแต่งลายเขียนข้างๆ พระไตรปิฎกฉบับนี้ เป็นเอกสารโบราณ 3,649 ผูก รวมทั้งสิ้น 305 คัมภีร์

3. ฉบับทองชุบ จารึกอักษรขอมย่อตามแบบโบราณ ฉบับนี้มีชุดเล็กมีเพียง 15 คัมภีร์ สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างขึ้นสำหรับคู่มือว่าที่ของโบราณมือย่านั้นก็สามารถทำได้เหมือนกันและเหตุที่ชื่อว่าฉบับทองชุบ เพราะใช้เขียนชุบด้วยเส้นหมึกนั่นเอง

นอกจากนี้ยังทรงสร้างพระไตรปิฎกพระราชทานไปตามพระอารามหลวงทุกพระอาราม แล้วยังพระราชทานอนุญาตให้พระยิมหนังสือฉบับหลวงไปคัดลอกเพื่อเล่าเรียนอีกด้วย

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ร. 2) (2352-2367) เนื่องจาก พระไตรปิฎกฉบับต่าง ๆ ที่สร้างเก็บไว้ที่หอพระมณเฑียรธรรมตั้งแต่รัชกาลที่ 1 นั้นชำรุดหายไป เพราะการให้พระขยิมไปคัดลอก ดังนั้น ในรัชกาลที่ 2 ทรงให้สร้างขึ้นซ่อมแซมฉบับที่ชำรุดหายกับให้สร้างขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง มีชื่อว่า ฉบับรดน้ำแดง เพราะเอกสารโบราณฉบับนี้ใบปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง

สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกสำหรับหอสมุด 5 ฉบับ คือ

1. ฉบับรดน้ำเอก ฉบับนี้มีมือประณีตเป็นพิเศษกว่าพระไตรปิฎกฉบับใด ๆ ทั้งนี้ เพราะมีความละเอียดประณีตตั้งแต่การเลือกใบลาน ฝีมือการจารึกใบลาน ฝีมือการเขียนลายรดน้ำที่ใบปกการทำกรอบคัมภีร์ บ้ายชื่อคัมภีร์ รวมถึงการเลือกผ้าห่อคัมภีร์ ล้วนจัดทำด้วยฝีมืออันมีศิลปะไทยวิจิตรทั้งสิ้น

2. ฉบับรดน้ำโท ทรงสร้างสำหรับหอหลวง ใช้สยบไล่พระปริยัติธรรม ฝีมือการสร้างรองจากฉบับแรก

3. ฉบับทองน้อย เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกหลวงฉบับแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่จารึกด้วยฝีมือช่างผู้หญิง ตัวคัมภีร์ปิดทองทับอย่างฉบับทองใหญ่ในรัชกาลที่ 1

4. ฉบับชูปย่อ ฉบับเขียนชูปตัวหนังสือเป็นอักษรขอมย่อแบบเดียวกับฉบับของรัชกาลที่ 1 แตกต่างกันว่าลายนเล็กกว่าและมีใบปกครดน้ำ

5. ฉบับอักษรรามัญ ฉบับนี้เข้าใจว่าจำลองมาจากพระไตรปิฎกซึ่งพระมอญค้นพบในเมืองมอญแล้วนำมาถวาย

สำหรับพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับใหญ่พระราชทานให้ ได้แก่

1. ฉบับเทพชุมนุม ใบปกเขียนลายรดน้ำเป็นรูปเทพชุมนุมพระราชทานไว้ที่วัดพระเชตุพน ฯ

2. ฉบับลายก้ามปู ใบปกเขียนลายก้ามปูพระราชทานไว้ที่วัดราชโอรส
คัมภีร์พระไตรปิฎกที่สร้างในรัชกาลที่ 3 ได้รับยกย่องว่าเป็นเยี่ยมกว่าฉบับที่สร้างในรัชกาลอื่น ๆ รวมทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับต่างประเทศเข้ามาสู่ประเทศไทยในรัชกาลที่ 3 มากมายกว่ารัชกาลใด (เสถียร ศกุนโต 2505 : 208 - 209)

สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ (พ.ศ. 2394 - 2411) ได้ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับใหม่สำหรับหอหลวงขึ้นอีกฉบับหนึ่ง ชื่อ ฉบับล่องชาด เพราะด้านข้างปิดทองสลักชาด

สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) ในรัชกาลนี้โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกขึ้น 2 ฉบับ

1. ฉบับทองทึบ ที่เรียกเช่นนี้เพราะ ปิดทองทึบเหมือนกับฉบับทองใหญ่และทองน้อยที่สร้างไว้ในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 คัมภีร์ใบลานฉบับนี้สร้างสำหรับหอหลวง

2. ฉบับพิมพ์ ในสมัยนี้ ความเจริญด้านการพิมพ์รวมทั้งกระดาษสมัยใหม่ หรือที่เรียกว่า กระดาษฝรั่งได้แพร่หลายมากขึ้นในประเทศไทย (ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่าประเทศสยาม) พระไตรปิฎกที่จารในใบลานเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมาจัดพิมพ์ลงในกระดาษสมัยใหม่โดยรัชกาลที่ 5 ซึ่งโปรดให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นแม่กองจัดการพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทย จำนวน 1,000 จบ จบละ 39 เล่ม รวมทั้งสิ้น 39,000 เล่ม งานสำเร็จใน พ.ศ. 2436 พระราชทานไปถวายพระอารามหลวงและผู้ที่สนใจทั่วไปเป็นเหตุให้พระไตรปิฎกฉบับนี้แพร่หลายไปทั่วโลก (เสถียร ศกุนโต 2505 : 242 - 244) ถึง

สำคัญประการหนึ่งคือ สิ่งพิมพ์รัฐบาลฉบับแรกได้แก่ ประกาศห้ามสูบฝิ่นและกำฝิ่น ก็ได้กำเนิดขึ้นในรัชกาลนี้เอง

ในสมัยต่อมา การจัดทำหนังสือโบราณ ได้แก่ เอกสารโบราณหลวงที่สร้างโดยพระมหากษัตริย์ก็จะจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มด้วยกระดาษฝรั่งหรือกระดาษสมัยใหม่ ดังเช่น พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น (เสถียร ณ สุโขทัย 2505 : 267 - 69)

คุณค่าของเอกสารโบราณหลวง

1. คุณค่าที่เป็นเอกสารขั้นต้น (Primary Source) เอกสารโบราณหลวงนอกจากเป็นเอกสารขั้นต้นแล้วยังเป็นเอกสารที่หายาก (Rarity) เนื่องจากไม่สามารถจะหาซื้อหรือขอบริจาคได้โดยง่าย ๆ และมีจำนวนจำกัด คือ จัดทำเพียงฉบับเดียวต่อหนึ่งเรื่อง ลักษณะที่เด่นอีกประการหนึ่ง คือ มีความประณีตงดงามด้วยศิลปะไทยโบราณซึ่งแตกต่างไปจากสิ่งพิมพ์รัฐบาลในสมัยปัจจุบัน

2. คุณค่าทางนิติศาสตร์และสังคมศาสตร์ เอกสารโบราณหลวงที่จารในสมัยต่าง ๆ ให้ข้อเท็จจริงแสดงถึงพฤติกรรมในการบริหารและทางการเมืองการปกครองของรัฐบาลในสมัยนั้น ๆ เช่น พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาด) (เป็นเอกสารคัมภีร์โบราณ 17 ผูก มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ปี พ.ศ. 2270) และเอกสารโบราณมีรายศาสตร์ที่มีคุณค่าทางนิติศาสตร์ นอกจากนั้นเอกสารโบราณหลวงในเรื่องศาสนาช่วยให้ทราบถึงความเชื่อถือในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นรากฐานของความเชื่อถือของคนในปัจจุบัน เช่น เรื่องนรกสวรรค์

3. คุณค่าต่อการวิจัย เอกสารโบราณหลวงมีคุณค่าต่อการวิจัยเป็นอย่างมาก เพราะเป็นหลักฐานที่ช่วยให้ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษาวิจัยในแง่อักษรศาสตร์ ประวัติ - ศาสนา การเมืองการปกครอง ศิลปะ ฯลฯ ได้สามารถเข้าใจเรื่องราวในมุกกว้างขวางออกไปโดยอาศัยเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรช่วยลบล้างข้อจำกัดของการศึกษาโดยใช้เทคนิคและหลักฐานทางโบราณคดี

4. คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ จัดเป็นโบราณวัตถุที่มีความสำคัญมาก มีค่าควรเก็บรักษาไว้นาน ๆ หรือตลอดไป เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชนชาติไทยในอดีต เป็นหลักฐานแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมในยุคสมัยต่าง ๆ

(อ่านต่อฉบับหน้า)